

KECSKÉS TAMÁS

A szolgálati szerződés fogalma a magyar tervezetekben

Bevezetés

Ahhoz, hogy képet kapjunk egy ország dolgozó rétegeinek helyzetéről egy adott korban, célszerű megvizsgálni, hogy az akkor és ott hatályos jogszabályok miként rendelkeztek a munkavégzésre irányuló jogviszonyokról, kiváltképp a munkaszerződésről. Ebből a szempontból érdekes időszak a 19. század vége és a 20. század eleje, amikor megjelent az igény a szerződések részletes szabályozására, meghozta a készülő polgári törvénykönyvekben.

Európa első polgári törvénykönyvei, mint a *Code civile* vagy az Optk. még meglehetősen szűkszavúan szólnak az ún. szolgálati szerződésről, mivel a római jog szabályait vették alapul.¹ Egy rabszolgatartó ókori társadalomban pedig nyilván nem különösebben törődtek dolgozói érdekek védelmével. A szabad ember pedig amúgy is ritkán adta bérbe munkaerejét.²

A mintegy 100 évvel később keletkező BGB első tervezete is mindössze 8 szakaszt szentelt a szolgálati szerződésnek, azonban ez a 20. század fordulóján már ilyen formában nem válhatott törvényszöveggé.³ A végül hatályba lépett szöveg már jóval részletesebben szabályozta a szerződéstípust annak felismerése mellett, hogy a munkavállaló a jogviszony gyengébbik fele, ezért lehetőleg őt kell védeni. Ezek után nem meglepő, hogy a BGB a szolgálati szerződés vonatkozásában mintaként szolgált a korabeli svájci és a magyar kodifikáció számára.⁴

A magyar magánjogi kodifikáció kezdete a 19. század utolsó harmadára esik. Az elkészült tervezetek a nyugat-európai kódexekhez hasonlóan magukban foglalták a munkaszerződésekre vonatkozó általános szabályokat. Bár ezek sosem léptek hatályba, mégis hatással voltak a kor bírói gyakorlatára. Ráadásul élénken foglalkoztatták a kor jogirodalmát is, hiszen számos értékes bíráló cikk íródott, amelyekből képet kaphatunk a munkások korabeli helyzetéről is.

A jogirodalmat igencsak foglalkoztatta, hogy a tervezetek hogyan határozták meg a szolgálati szerződés fogalmát. Ez nem meglepő, hiszen a szerződések elhatárolása a mun-

¹ LOTMAR Fülöp: A szolgálati szerződés jogának reformja. *Jogállam* XIII. évf. (1914) 410.

² BRÓSZ Róbert – PÓLAY Elemér: *Római jog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976. 436.

³ KÖNIG Vilmos: A szolgálati szerződés a magyar polgári törvénykönyv tervezetében. *Jogállam* II. évf., 2 (1902) 105.

⁴ LOTMAR, 1914, 410.

kavégzésre irányuló egyéb jogviszonyoktól kardinális jelentőséggel bír, mert szolgálati szerződés esetén a magánjog egyik legfőbb alapelve: a szerződési szabadság háttérbe szorul a munkavállaló védelme érdekében. Az esetleges elhatárolási nehézségek pedig a jogbiztonság elvének érvényesülését veszélyeztetik.

A mai napig is igen gyakoriak azok a színlelt szerződések, amelyek vállalkozási vagy megbízási szerződésnek palástolják a munkaszerződéseket. Azonban nem csak a rosszhiszemű munkáltatók miatt, hanem egyébként is fontos az elhatárolás kérdése, hogy meg tudjuk határozni azokat a kritériumokat, amelyek alapján egyes tevékenységek végzői fokozott védelemben részesülnek, mások nem. Mindenesetre elhatárolást valamelyest könnyítettek az egyes speciális szolgálati jogviszonyokra vonatkozó törvények, de ezek nyilván nem tartalmaztak általános fogalmi meghatározást.

A tanulmányban Apáthy István kötelemi jogi résztervezetének⁵ (1882), a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének⁶ (1900, röviden: Áptk.), a polgári törvénykönyv javaslatának⁷ (1913, röviden: Ptkj.) és ennek a külön bizottság által módosított szövegének,⁸ valamint Magyarország magánjogi törvénykönyvének javaslatának⁹ (1928, röviden: Mtj.) rendelkezéseit – az indokolásaikat is felhasználva – vetem össze a jogirodalommal és a bírói gyakorlattal.

A munkabéri szerződés – a szolgálati és a vállalkozási szerződés összevonása

A magyar kodifikáció történetében Apáthy István¹⁰ 1882. évi kötelmi jogi résztervezete az első, amely a munkaszerződés fogalmának meghatározására vállalkozott. Az 521. § szerint a „munkabéri szerződésnél fogva, a munkavállaló valamely munka teljesítésére, vagy valamely mű előállítására; a munkaadó pedig a kikötött munkabér — munkadíj — megfizetésére köteleztetik.” Ezzel az Optk. megoldását átvéve a munkabéri szerződés fogalma alatt kívánta egyesíteni a római jogból ismert *locatio conductio operarum* és a *locatio conductio operis* névvel illetett szerződéseket, azaz a mai értelemben vett munkaszerződést és a vállalkozási szerződést, mivel mindkettő ellenérték fejében végzett tevékenységre irányul, még ha céljukat és tárgyukat tekintve különböznek is egymástól.¹¹ Ráadásul még a díjkitűzésre is a munkabéri szerződés szabályait rendeli alkalmazni. [Apáthy, 552.§]

A tervezet indokolása szerint a *locatio conductio operarum* célja maga a munka, tárgya pedig osztható szolgáltatások sorozata, míg a *locatio conductio operis* valamely mű előállítása, amely oszthatatlan szolgáltatásnak bizonyul.¹²

⁵ APÁTHY István: *Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Kötelmi jog. Különös rész.* Egyetemi Nyomda, Budapest, 1882.

⁶ *A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Első szöveg.* Grill Károly Cs. és K. Könyvkereskedése. Budapest, 1900.

⁷ *A polgári törvénykönyv törvényjavaslata. Az Országgyűlés elé terjesztett szöveg.* Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1914.

⁸ *A polgári törvénykönyv törvényjavaslatainak tárgyalása a képviselőház külön bizottságában. III. kötet. A törvényjavaslat bizottsági szövege.* Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1916.

⁹ *Magyarország magánjogi törvénykönyve.* A Magyar Királyi Igazságügyminiszter által 1928. március 1-én az Országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat. Magyar Királyi Igazságügyminisztérium, Budapest, 1928.

¹⁰ Apáthy István (1829–1889) ügyvéd, országgyűlési képviselő, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja. Nevéhez köthető az 1875. évi Kereskedelmi törvény és természetesen a vizsgált tervezet. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/a/a00383.htm> (2015. 01. 14.)

¹¹ APÁTHY István: *Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Indokolás a kötelmi jog különös részéhez.* Egyetemi Nyomda, Budapest, 1884. 72.

¹² APÁTHY, 1884. 72.

Az egységes szabályozás magyarázata, hogy alig állapít meg olyan szabályokat, amelyek a munkabéris szerződésnek csak az egyik alakzatára vonatkoznának. Alapvetően az anyag- és eszközszolgáltatási kötelezettségeket, valamint a kiadások viselését illetően jelentkeznek különbségek, amelyek a szolgálati alakzat esetén a munkáltatót, a vállalkozási alakzat esetén viszont főszabály szerint a munkavállalót terhelik. [Apáthy, 529. §] Mi több, ha a „vállalkozó” saját anyagából dolgozna, akkor nem is a munkabéris, hanem a vételi szerződés szabályait rendeli alkalmazni. [Apáthy, 529. §]

Különbség még például, hogy a „vállalkozó” halála nem feltétlenül jelenti a szerződés megszűnését, míg a „munkavállalóé” igen. [Apáthy, 543., 546. §§]

Az 1900. évi tervezet már nem vonja közös fogalom alá a mai értelemben vett munkaszerződést és a vállalkozási szerződést, hanem előbbi szolgálati szerződés elnevezéssel külön szabályozza. Az indokolás szerint „nem volna helyes, s csak az áttekinthetőség rovására történék, ha a szolgálati szerződés, úgy amint ezt p. o. egyes törvénykönyvek példájára az Apáthy-féle terv. teszi, a vállalkozási szerződéssel foglaltatnék egybe és ezzel együttesen szabályoztatnék. Mindkét szerződésnek szabályozása számos lényeges ponton eltér egymástól; a szabályozás tehát nem lehet egységes és egyöntetű.”¹³

A szolgálati szerződés elnevezése

A szolgálati szerződés elnevezését heves bírálatok érték. Szirtes Artur¹⁴ és Ágoston Péter¹⁵ szinte azonosan fogalmazzák meg kritikájuk lényegét: a munkás munkát, nem pedig szolgálatot vállal.¹⁶ Ágoston szerint a szolgálat szó sérti a munkásság önértetét, mint ahogy a háztartási munkásnő is visszautasítja a cseléd megnevezést.¹⁷ Szirtes még a munkaadó kifejezést is lecserelné munkavevőre, mondván az nem adja, hanem veszi a munkát.¹⁸ A kritikák ellenére az összes későbbi vizsgált tervezet megtartotta ezt az elnevezést. A Szirtes által is javasolt munkaszerződés elnevezést 1951-ben honosította meg Magyarországon az 1951. évi 7. tvr. 14. §-a. Hasonló terminológiai vita alakult ki Németországban, ahol a BGB-ben a mai napig használt *Dienstvertrag* helyett az *Arbeitsvertrag* kifejezést szerették volna meghonosítani a szociáldemokraták.¹⁹

A más háztartásában, gazdaságában vagy üzlete körében teljesítendő szolgálatok

Az 1900. évi tervezet 1600. § értelmében a „szolgálati szerződés által az egyik fél (a munkavállaló) a másiknak háztartásában, gazdaságában vagy üzlete körében teljesítendő valamely

¹³ *Indokolás a magyar általános polgári törvénykönyv javaslatához. IV. kötet – Kötelmi jog*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1902. 333.

¹⁴ Szirtes Artur (1887–1927) budapesti ügyvéd, szociológus. Főleg iparjogi kérdésekkel foglalkozott. Gyakran írt a Huszadik század c. szociológiai folyóiratba. A szociális áramlatokat szerette volna meghonosítani Magyarországon. Öngyilkosság következtében hunyt el.

¹⁵ Ágoston Péter (1874–1925) Zsombolyán született. Jogtudós és kezdetben radikális majd szociáldemokrata politikus. A nagyváradi jogakadémia egyetemi tanára 1901-től. A Tanácsköztársaság külügyi népbiztoshelyettese, ami miatt 1920-ban halálra ítélték, de a Szovjetunió kiváltotta, így először Moszkvába, majd Londonba került. Végül Párizsban halt meg. Főbb munkái pl. A munka rabsága (Nagyvárad, 1909.); A magyar világi nagybirtok története. <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC00003/00120.htm> (2015. 01. 14.)

¹⁶ ÁGOSTON Péter. *A szolgálati szerződés fogalmához*. In: Emlékkönyv Grosschmid Béni budapesti egyetemi professzor jogtanári működésének harmincadik évfordulójára. Budapest, 1912. 19; SZIRTES Artur: Szolgálati szerződés. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, új folyam X. kötet, 171.

¹⁷ ÁGOSTON, 1912. 19.

¹⁸ SZIRTES, 1914. 171.

¹⁹ KÖNIG, 1902. 106.

szolgálatra, a másik fél (a munkaadó) a kikötött munkadíj fizetésére kötelezi magát.” Az 1913. évi javaslatban szó szerint ugyanezt a rendelkezést találjuk [Ptkj. 1299. §], de ennek bizottsági szövege kiegészíti ezt az „egyéb kenyérkereső foglalkozása körében teljesítendő” szolgálatokkal. [1300. §] Az Mtj. pedig ez utóbbi helyett a munkaadó „egyéb vállalata vagy keresőfoglalkozása körében teljesített szolgálatok” kifejezést használja. [Mtj. 1550. §]

Ezek a tervezetek – szemben Apáthy munkájával és a BGB-vel – csak bizonyos helyeken vagy cél érdekében végzett munkákat vontak volna a szolgálati szerződés fogalma alá. Az 1900. évi tervezet indoklása szerint a 20. század fordulóján már nem tehető különbség az operae liberales és illiberales között, így az Apáthy-féle tervezettel ellentétben mellőzte ennek kifejezett kimondását. Gyakorlatilag viszont épp e két kategória között tett különbséget, kirekesztve az operae liberalest a szolgálati szerződés főszabálya alól. König Vilmos²⁰ döbbenetesen hívta fel a figyelmet, hogy egy „félénken konservatív nyomokon induló tervezetben” pont a német szociáldemokraták elképzelései fogalmazódtak meg, hiszen ők épp ilyen jelleggel szorították volna meg a munkaszerződés fogalmát annak érdekében, hogy az csak a legszűkebb értelemben vett munkásokra vonatkozzon.²¹

A tervezetek azonban sokkal inkább a magyar magánjogi hagyományokat tükrözték, mintsem a német szociáldemokraták elképzeléseit. Már a 18. században is a pásztorokkal, a házi cselédekkel és az inasokkal kötött megállapítások számítottak szolgálati szerződésnek.²²

A korabeli jogirodalom jellemzően nem értett egyet a szolgálati szerződésnek a munkáltató háztartásában, gazdaságában, stb. végzett tevékenységekre való korlátozásával. Leginkább azzal kapcsolatban fejezték ki aggodalmukat, hogy így olyan foglalkozásokra nem terjedne ki a szolgálati szerződés szabályainak hatálya, amelyeknél ez egyébként indokolt lenne. Példaként említik az éjszakánként díjazott ápolónőt, az órábért dolgozó idegenvezetőt, a színésznő által napibér ellenében felfogadott varrónőt, de egyébként magát a színésznőt, vagy épp az iskolai tanárt.²³

Ezért vélte úgy Gallia Béla,²⁴ hogy a magyar magánjogi kódexnek a német és a svájci kodifikációt kellene követnie, amelyek megszorítás nélkül általában minden szolgálatra kiterjesztik a szolgálati szerződés szabályainak hatályát.²⁵

Pap Dezső²⁶ viszont úgy foglalt állást, hogy bár ezzel a megoldással a tervezetek a szolgálati szerződés körébe vonnak „oly munkákat is, melyek elvileg talán nem tartoznak oda”, de ha ezt a megszorítást nem tartalmazná a fogalmi meghatározás, akkor „a védelemre

²⁰ König Vilmos (1855-1930) győri születésű ügyvéd. A Grill-féle döntvénytár Polgári törvénykezés c. kötetének szerkesztője. A váltótörvényhez is írt magyarázatot 1906-ban. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/08686.htm> (2015. 01. 14.)

²¹ KÖNIG, 1902. 106.

²² HOMOKI-NAGY Mária: *A szolgálati szerződés tartalmi elemei a 18. századi mezővárosok joggyakorlatában*. In: Tóth Károly (szerk.): *Tanulmányok Dr. Nagy László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Szeged, 2004. 177.

²³ KÖNIG, 1902. 108.; LOTMAR, 1914. 416.

²⁴ Gallia Béla (1870–1954) kúriai bíró 1923 és 1939 között és 1945-ben. A Hiteljogi Döntvénytár (1909 – 1917), majd a Gazdasági és Munkajogi Döntvénytár (1946–1949) szerkesztője. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC04834/04966.htm> (2015. 01. 14.)

²⁵ GALLIA Béla: *A szolgálati szerződés a Magyar Magánjogi Törvénykönyvben*. *Jogtudományi Közöny* 66. évf., 19 (1928) 174.

²⁶ Pap Dezső (1871–1930) jogtudós, egyetemi tanár. Szelevényen született. 1918-tól a kereskedelmi minisztérium helyettes államtitkára. 1922-től az ILO magyarországi levelezője. Főleg munkajogi tárgyú írásai vannak, mint a munka-szerződésekből eredő követelések biztosítása vagy az otthonmunka törvényes szabályozása. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC11587/11755.htm> (2015. 01. 14.)

nagyon is rászoruló egész tömegét a munkavállalóknak [...] tesszük ki annak a veszélynek, hogy a munkaviszonyuk nem a szolgálati, hanem a vállalkozási szerződés szabályai szerint ítéltetik meg.”²⁷ Szerinte azonban ki kellene terjeszteni a szolgálati szerződésre vonatkozó rendelkezések hatályát „általában minden oly teendőre, melyet a munkavállaló a munkaadónak hivatásszerű tevékenységi körében teljesít”, mert ilyen rendelkezés hiányában nem minősül szolgálati szerződésnek a non-profit szervezet alkalmazottainak, az ügyvédi irodákban és az orvosi rendelőkben dolgozó segédszemélyzet jogviszonya.²⁸

Schwartz Tibor²⁹ is indokoltak vélte a szolgálati szerződés fogalmának bizonyos munkákra való korlátozását, mondván, „ha minden közelebbi útmutatás nélkül a bíróra bízunk, hogy döntse el vajjon szolgálati jogviszonyról van-e szó vagy nem, féltő, hogy a mérlegelések különbözősége folytán a gyakorlat ingadozó lesz, mely körülmény viszont végeredményképpen a jogbiztonság rovására fog menni.”³⁰

A bírói gyakorlatban is megjelent, hogy a „szolgálati viszonynak lényeges ismérve az, hogy a munkavállaló a tevékenységét vagy annak egy részét a munkaadó részére a háztartása, gazdasága, vagy üzlete körében teljesítendő szolgálatokra [...] lekösse”.

Az állandó alkalmazás

Valószínűleg már az 1900. évi tervezet megalkotói is észlelték a taxatív felsorolás veszélyeit, ezért kiegészítő szabályként beiktatásra került, hogy állandó alkalmazási viszony esetén a szolgálati szerződés szabályai alkalmazandók függetlenül attól, hogy a szolgálat a munkaadó háztartásában, gazdaságában stb. teljesítendő-e. [Áptk. 1625. §] Ez a megoldás sem vívta ki a jogirodalom elismerését. „Hát a színész szolgálata más, ha vendégszerepel és más, ha állandóan szerződötve van? Avagy az orvos, a ki évenként honoráltatik, más szolgálatot teljesít mint az, a ki látogatásai száma szerint kapja honoráriumát?”³¹ Pap Dezső már az „állandó alkalmazás” szóösszetételt is bírálta, mert szerinte az alkalmazás és a szolgálat szinonim fogalmak, de az állandóságot sem tartotta megfelelő megkülönböztető ismérvnek, mondván „állhatok én állandó viszonyban vállalkozóval is; hónapról-hónapra ugyanabba a mosóintézetbe küldhetem fehérneműimet”.³² Ugyanezt a véleményt fogalmazza meg kicsit finomabban Philipp Lotmar³³ is, aki nem érti, hogy miért a jogviszony tartóssága a megkülönböztető ismérv, amikor vállalkozási szerződés is lehet tartós.³⁴ Meglátásom szerint azonban a havonta kimosni küldött fehérnemű nem takar tartós jogviszonyt, hiszen a szerződés a mosás után teljeseedsbe megy, a kötelem megszűnik. A tartósság kritériuma inkább a megbízás, nem pedig a vállalkozástól való elhatárolás szempontjából vitatható.

²⁷ PAP Dezső: Szolgálati szerződés. *Magyar Jogászegyleti Értekezések* új folyam X. kötet (1914) 140.

²⁸ Uo. 141.

²⁹ Schwartz Tibor életrajza komolyabb utánajárását igényel, amelyet e tanulmány időkeretei nem tesznek lehetővé. Annyi bizonyos, hogy oly művek származnak tollából, mint *Az alkalmazottak szolgálati jogviszonyairól* szóló anyagi jogszabályok tana, különös tekintettel a bírói gyakorlatra (1933) és az egyes magánjogi pénztartozások átértékeléséről szóló 1928. évi XII. törvénycikk magyarázata (1928).

³⁰ SCHWARTZ Tibor: A munka jogviszonyai szabályozásának főbb elvei a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában. *Jogtudományi Közöny* 66. évf., 21 (1928) 197.

³¹ KÖNIG, 1902. 109.

³² PAP, 1914. 142.

³³ Philipp Lotmar (1850–1922) német és svájci jogtudós. Frankfurtban született. 1888-tól a berni egyetem tanára. Bár római jogásként kezdte, leginkább a munkajog megalapítójaként tartják számon, főleg a *Handbuch über den Arbeitsvertrag*, azaz a Munkaszerződés kézikönyve című munkája miatt. <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D15787.php> (2015. 01. 14.)

³⁴ LOTMAR, 1914. 417.

A felek szándéka

Az 1913. évi javaslatban az „állandó alkalmazás” már csak vélelmet keletkeztet aziránt, hogy a felek szolgálati szerződést akartak kötni. [Ptkj. 1299. §] Ez azért fontos, mert a javaslat egyik újdonsága, hogy a taxatív felsorolás körén kívül eső, ún. másnemű, ellenérték fejében vállalt szolgálatok tekintetében a felek szándéka az irányadó a szerződés minősítése szempontjából. Ezt a megoldást is több szempontból bírálta a korabeli jogtudomány. Egyrészt a szándék vizsgálata lehetőséget nyitott volna a visszaélésre. Ahogy Pap Dezső fogalmazott, „előrelátható, hogy a munkaadónak fölénye gazdasági erő és tudás dolgában, ahol csak lehet, a munkavállalóra nézve kedvezőtlenebb szerződési típusra [...] irányítaná a felek »szándékát«.”³⁵ Philipp Lotmar szerint az sem egyértelmű, hogy a felek szándékának a szolgálati szerződéshez fűződő összes joghatásra, vagy csak egyes joghatásokra kell-e irányulnia, és utóbbi esetben melyekre.³⁶ Ráadásul szerinte „az ilyen »szándék« a jogi tudásnak oly mértékét tételezi fel, a minővel p. o. a zenetanár vagy a fodrász rendszerint nem rendelkezik.”³⁷

Schwartz Tibor azonban kiáll a szándék vizsgálata mellett, mert az „a jogügyletek tanában egy vezérelv és egyébként is veszedelmes precedens volna azt, a kötelmi viszonyok egyik fajánál társadalompolitikai elgondolások alapján kizárni.”³⁸

A bírói gyakorlatban is megjelenik a szándékvizsgálat, mert a „szerződésnek szolgálati szerződésneként minősítésénél döntő súllyal bír az a körülmény, hogy a felek valóban szolgálati szerződést kívántak-e kötni egymással”, viszont nem csupán a felek részéről használt kifejezések, hanem a feleknek a megállapodás egész tartalmából kitetsző akarata az irányadó.”³⁹

Az időbér

A bírálatok dacára az Mtj. is vizsgálni rendelte volna a felek szándékát másnemű szolgálatok esetén. Azonban már nem az „állandó alkalmazás”, hanem az időbér keletkeztetett volna vélelmet a felek szándékára. [Mtj. 1550. §] Ezt a megoldást Pap Dezső már felvetette az előző javaslat bírálatánál, és annak ún. bizottsági szövegében is megjelent [1300. §]. Pap Dezső szerint az időbér „önként adódó, feltétlenül a szolgálati szerződés szabályainak alkalmazását involváló ismérv”, bár elismeri, hogy egyesek szerint vállalkozási szerződésnél is elképzelhető.⁴⁰ Pont utóbbiak miatt tartja szükségesnek annak törvényben való kimondását, hogy időbér esetén csak a szolgálati szerződés szabályainak alkalmazása jöhet szóba.⁴¹ Azt a megoldást, ami a bizottsági szövegben, majd az Mtj-ben is megfogalmazásra került, csak mint másodlagos javaslat veti fel arra az esetre, ha a jogalkotó ragaszkodna ahhoz, hogy időbér vállalkozási szerződésben is kikötethet.⁴² Nem állítja azt, hogy teljesítménybér esetén, amit a korban még akkordbérnek neveznek, ne minősülhetne a szerződés szolgálatinak. Tulajdonképpen azt mondja ki, hogy minden időbérszerződés szolgálati szerződés, de nem

³⁵ PAP, 1914. 133.

³⁶ LOTMAR, 1914. 417.

³⁷ Uo. 417.

³⁸ SCHWARTZ, 1928. 174.

³⁹ BODA Gyula – VINCENZI Gusztáv: *A Jogi hírlap döntvénytára – Magánjog V.* A Jogi Hírlap kiadása, Budapest, 1942. 564.

⁴⁰ PAP, 1914. 143.

⁴¹ Uo. 144.

⁴² Uo. 144.

minden szolgálati szerződés időbérszerződés. Ez a vállalkozási szerződéstől való elhatárolás esetén megállja a helyét, megbízás esetén lehetőség nyílt az „időbérre”.⁴³

Az eddig leírtakból mindenesetre letisztult, hogy az elhatárolási nehézségek a megbízás és a szolgálati szerződés között általában fennállnak, míg a vállalkozástól való megkülönböztetés csak a szolgálati akkordbérszerződések kapcsán merült fel.

Elhatárolás a megbízástól – a visszterhesség követelménye

A megbízást az 1900., az 1913. és az 1928. évi tervezet is ugyanúgy határozza meg: a megbízott kötelessége, hogy a rábízott ügyet a megbízó akaratahoz képest és érdekének megfelelően lássa el. [Áptk. 1659. §, Ptkj. 1362.§, Mtj. 1616. §]

Az elhatárolási nehézségeket fokozza, hogy az 1900. évi tervezet és az 1913. évi javaslat is kifejezetten úgy rendelkezett, hogy ha valakit háztartási, gazdasági vagy üzleti teendőik ellátására bíznak meg, akkor a felek szándékától függ, hogy szolgálati vagy megbízási szerződést szeretnének kötni. [Áptk. 1660. §, Ptkj. 1301.§]

Pap Dezső azért, hogy a munkáltató ezzel a lehetőséggel ne élhessen vissza, a BGB megoldását tartotta átültetendőnek, amely megengedte, hogy a megbízás és a szolgálati szerződés jogkövetkezményei egyszerre, vagyis kumulatív módon kerüljenek alkalmazásra, amennyiben ténylegesen is ügyellési elem (*Geschäftsbesorgung*) van a szerződésben.⁴⁴ Egyéb esetben csak és kizárólag a szolgálati szerződés szabályait lehet alkalmazni.⁴⁵ Ehhez azonban hozzátartozik, hogy a BGB átvéve a római jog szabályait, a megbízásnak csak az ingyenes változatát ismeri, míg a vizsgált magyar tervezetek szerint kikötés hiányában is díjazás járt volna a megbízásért, ha a körülményekből arra lehet következtetni, hogy a megbízást ingyen nem vállalták volna el.⁴⁶ Philipp Lotmar az elhatárolási nehézségek megoldására a német megoldás átvételét javasolja.⁴⁷ Kérdéses, hogyan minősülne ilyen esetben a magánórákat adó nyelv- vagy hangszerstanár szerződése. Ha valaki nem tanulja meg az adott nyelvet vagy nem tanul meg az adott hangszeren játszani, akkor nem kell kifizetni a tanárt, mert csak vállalkozási szerződést lehetett vele visszterhesen kötni, megbízásit nem?

Azonban még a tervezetek szövege alapján is megállapítható, hogy a visszterhesség viszonylagos elhatárolási ismérvként jelentkezik. Az Apáthy-féle tervezet már az elnevezésében rögzítette a munkabéri szerződés lényeges elemének tartott ellenszolgáltatást. Ebből egyértelműen kiderül, hogy a munkabéri szerződés és a szolgálati szerződés szükségképpen visszterhes. Az ingyenes szerződés alapján végzett munka csak megbízás lehet. Ez nem jelenti azt, hogy az ellenszolgáltatás kikötésének hiánya kizárná a szolgálati szerződést, mert az összes vizsgált tervezet ismeri a munkabér hallgatag kikötésének lehetőségét, amikor körülmények alapján arra lehet következtetni, hogy a munkavállaló ingyen nem vállalta volna el a munkát.⁴⁸ Ilyenkor hatósági díjszabás, ennek hiányában pedig a helyi szokás lett volna az irányadó. Szemben az Optk-val a magyar tervezetek alapján a munkabér nem feltétlenül pénzszolgáltatás, hanem – ahogy az Apáthy-tervezet indokolása kiemeli – másban is állhat, például lakáshasználat, ellátás.⁴⁹ Ez a magyar magánjogi hagyományokat tük-

⁴³ LOTMAR, 1914. 418.

⁴⁴ PAP, 1914. 136-137.

⁴⁵ Uo. 137.

⁴⁶ LOTMAR, 1914. 419.

⁴⁷ Uo. 421.

⁴⁸ APÁTHY, 1884. 74.

⁴⁹ Uo. 73-74.

rözi vissza, hiszen a 18. században a bérrel együtt rendszerint egy évi ellátást, ruhát és élelmet kötöttek ki ellenszolgáltatásként.⁵⁰

Elhatárolási ismérvként merülhetne fel a munkavégzés személyességének követelménye. Ez azonban csak kétség esetén merül fel. [Áptk. 1602. §, Ptkj. 1301.§, Mtj. 1551. §] Ráadásul ugyanilyen rendelkezést tartalmaznak a tervezetek a megbízással kapcsolatban is [Áptk. 1665. §, Ptkj. 1366. §, Mtj. 1620. §]

Schwartz Tibor szerint deklarálni kellene a személyes munkavégzés követelményét, ahogy az egyébként a hatályos magyar munkajogi kódexben is megfogalmazódik. [Mt. 42. § 2) a)]

Véleményem szerint Schwartz Tibor helyezkedik megfelelő álláspontra, hiszen életszerűtlennek tartom, hogy a tudása és képességei miatt alkalmazott munkavállaló helyett néha más „menjen be a dolgozni”. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy egy másik sebész ne helyettesíthetné, de ilyenkor a helyettesítő fél egy másik szolgálati szerződés alapján járna el, nem pedig az eredeti munkavállaló helyett teljesítené a szerződést.

A vállalkozás és a szolgálati akkordbérszerződés elhatárolása

A szolgálati akkordszerződés és a vállalkozás elhatárolásának nehézségeit is látta a korabeli jogirodalom. A három vizsgált huszadik századi magyar tervezet a vállalkozási szerződés fogalmát is lényegében ugyanúgy határozza meg: a vállalkozó meghatározott mű előállítására vagy munkával elérhető más eredmény előállítására vállalkozik, amelyért a megrendelő meghatározott ellenértéket, díjat fizet. [Áptk. 1626. §, Ptkj. 1327. §, Mtj. 1580. §] Pap Dezső nem értett egyet azzal az állásponttal, „hogy a vállalkozási szerződésnél az ellenérték a munka eredményéért a szolgálati szerződésnél magáért az emberi munkáért ígértetik”, mert ez „a gyakorlati élet számtalan esetében egyáltalán el sem dönthető”, erről a felek nem szoktak rendelkezni.⁵¹ Ráadásul szerinte „ez az elméleti megállapítás már önmagában is helytelen”, mert a „természeti oksági törvénynél fogva minden munkának megvan a maga megfelelő eredménye és a munkaadó ép[p]en erre az eredményre való tekintettel köti meg a szolgálati szerződést is”.⁵² Mint már korábban említésre került ő helyesnek tartotta, hogy a tervezetek a munkaadó háztartásában, gazdaságában stb. végzett szolgálatok esetében a szolgálati szerződés szabályai kerüljenek alkalmazásra, így véleménye szerint az ezekkel kapcsolatos akkordszerződéseket szolgálati szerződésnek, a többit pedig vállalkozásnak kell tekinteni.⁵³

Találunk olyan szerzőket is, akik az elhatárolási kérdésekkel nem igen foglalkoztak. Ágoston Péter szerint „a jogdogmatika a kérdés eldöntésénél csak hatodlagos tényező”, és a „közfelfogás” az irányadó az elhatárolás szempontjából, amelyre „pedig az a szempont gyakorolja a legnagyobb befolyást, hogy milyen a munkavállaló helyzete a társadalomban”.⁵⁴ Gallia Béla szavaiból pedig azt lehet kiolvasni, hogy a jogalkotó és a jogtudomány nyugodtan rábízhatja a bíróra annak megállapítását, hogy a munkavégzésre irányuló jogviszonyok közül melyik forog fenn a konkrét esetben.⁵⁵

⁵⁰ HOMOKI-NAGY, 2004. 178.

⁵¹ PAP, 1914. 137.

⁵² Uo. 138.

⁵³ PAP, 1914. 139.

⁵⁴ ÁGOSTON, 1912, 18-19.

⁵⁵ GALLIA, 1928. 174.

A bírói gyakorlat fogalmi meghatározásai

Ezek után érdemes megvizsgálni, hogy a korabeli bírói gyakorlat mégis hogyan oldotta meg az elhatárolási problémákat. Fogalmazódtak-e meg olyan ismérvek, amelyek esetleg a tervezetből és az őket konstruktívan bíráló szakirodalomból is kimaradtak?

A kor magyar bíróságai többször határoztak úgy, hogy a szolgálati jogviszony két fő alkotóeleme a függőségi viszony és az állandó lekötöttség. A Kúria a részvénytársaság és igazgatója közötti jogviszonyt szolgálati, és nem megbízási szerződésnek minősítette, mivel „tevékenysége nem egyes külön reábizott ügyek megbízásszerű ellátásában merül ki, hanem – már a munkája természeténél, az ügyvezetés körébe tartozó összes társasági ügyek elintézésének kötelezettségénél fogva is – munkaereje helyileg és időbelileg az üzlet köréhez és helyéhez volt kötve, a munkaezőnek és a munkaidőnek ez az állandó jellegű lekötése pedig nem a megbízási jogügyletnek, hanem az alkalmazási viszonynak a jellemzője.”⁵⁶ Hasonlóképpen érvelt azon ügyvéddel kapcsolatban, aki a pénzügyi jogtanácsosa volt, hiszen esetében sem konkrét ügyek tetszése szerinti elvállalásáról van szó, hanem a pénzügyi minden felmerülő peres és nemperes ügyéről, amivel az ügyvéd kizárólagosan nem, de folyamatosan lekötötte munkaerejét.⁵⁷ Annak az ügyvédnek jogviszonyát viszont nem minősítette szolgálati szerződésnek, amely alapján a vállalat összes nemperes ügyét intézte az adóügyeket leszámítva, tisztségviselőit jogi tanácsadásban részesítette, hétköznaponként egy-két órára a vállalat rendelkezésére állt, de nem előre meghatározott órákban, bármikor szabadon távozható, szabadságot akarata szerint vett igénybe, nem fizetett nyugdíjárulékot, nem volt bejelentve betegbiztosításra, stb.⁵⁸ Az az ügyvéd, aki az ügyfél nyolcezer holdat meghaladó hitbizományi és szabadvagyonának kezelésére, a felügyeletére, ellenőrzésére, a haszonbérlettel való tárgyalásokra szerződött két hitbizományi és négy járásbírói területén „úgy, hogy ezek a teljesítmények munkaidejének és munkaerejének túlnyomó részét igénybe vették”.⁵⁹

A bírói gyakorlat alapvetően azt vizsgálta, hogy milyen mértékben köti le, korlátozza szabadságát a szerződés a munkavégzésre kötelezett személynek. Tulajdonképpen a munkavállaló rendelkezésre állási kötelezettsége fogalmazódik itt meg. Megjelenik a tevékenység munkaköri jellege is. Ez alatt azt kell érteni, hogy nem a konkrét feladat, hanem általánosabb, absztraktabb jelleggel a feladatok fajtája, amelyeket visszatérő jelleggel rendszeresen el kell majd látnia a munkavállalónak a jövőben.⁶⁰ Bár az is igaz, hogy az adóügyeket kivéve minden peren kívüli jogi feladatot ellátó fél feladatai is általánosabb jelleggel kerültek meghatározásra.

Összegzés

A vizsgált magyar tervezetek között éles különbség tehető a 19. század végén keletkező Apáthy-féle résztervezet és a 20. századi magyar magánjogi kódextervezetek és – javaslatok között a szolgálati szerződés szempontjából. Előbbire Európa első nagyhatású polgári törvénykönyvei, mint a Code civil és az Optk. hatottak, ezért a szolgálati és a vállalkozási szerződés kategóriáját egységesen szabályozza, és munkabéri szerződésnek nevezi. A 20.

⁵⁶ BODA, 1942, 565.

⁵⁷ BODA, 1942, 565.

⁵⁸ BODA Gyula – VINCENZI Gusztáv: *A Jogi hírlap döntvénytára – Magánjog III.* A Jogi Hírlap kiadása, Budapest, 1936. 426.

⁵⁹ Uo. 427.

⁶⁰ GYULAVÁRI Tamás (szerk.): *Munkajog.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 39.

századi tervezetek azonban a szociális áramlatok által befolyásolt BGB hatását tükrözik, ezért külön szabályozzák a szolgálati és a vállalkozási szerződéseket az eltérő szabályok megnövekedett száma miatt, amit a szolgálati szerződés munkavállalójának védelme indokolt. Azonban a szolgálati szerződésnek egy sokkal alaposabb körülhatárolására vállalkoznak – véleményem szerint – szükségtelenül. Olyan ismérveket emelnek ki (a felek szándéka, időbér, tartós jogviszony), amelyek nem nyújtanak kellő elhatárolást a munkavégzésekre irányuló egyéb jogviszonyoktól, másrészt egyáltalán nem hatnak a munkáltatók visszaélési lehetőségei ellen. Ezzel szemben a bírói gyakorlat olyan szempontok alapján végzi el az elhatárolást, amelyek kellőképpen megragadják a szolgálati szerződés lényegét: nevezetesen a felek között fennálló függőségi viszonyt és a munkavállaló lekötöttségének mértékét.

Véleményem szerint a tervezeteknek a BGB-hez hasonlóan mellőzniük kellett volna a szolgálati szerződés pontosan körülírt fogalmi meghatározását, vagy pedig figyelembe kellett volna venniük a bírói gyakorlat által kimunkált elhatárolási szempontokat.

TAMÁS KECSKÉS

Definition of Employment Contracts in the Draft Civil Codes of Hungary

(Summary)

Although the private law of Hungary was not codified until its first Civil Code came into effect in 1960, several drafts were made which influenced the judicial practice especially the Legislative Proposal on the Private Law Code of Hungary from 1928. These drafts as well as their primary model the Civil Code of Germany contained planned rules about the employment contracts. Many controversies arose over these proposed provisions among legal scholars of the time. Even the naming of these contracts generated debates because it suggested much more commitment from the side of the employee than that word which describes these contracts in the current Hungarian legal terminology. The most problematic question was the distinction between the employment contracts and other agreements related to labor like contract for professional services or agency. Furthermore the difference between employment contract and lease was also hard to be found because in Roman law employment had been regarded as a form of lease and the impact of this classification can be found in some of these drafts as well.

Examining the articles of legal scholars the drafts as well as the drafts themselves is the best way to highlight the problems of employment contracts of the time in Hungary which may bring us closer to the general understanding of the situation of workers. It is also a proper opportunity to prove the need for a separate branch of law called labour law with its own code instead of regulating employment contracts as a part of general private law in the Civil Code.